47.Comrie B. Why Linguistics Needs Language Acquirers // Language Universals and Second Language Acquisition. Typological Studies in Language Rutherford W.E. (ed.). — Amsterdam - Philadelphia: J. Benjamins Publishing Company, 1981.—P. 11-29.

Ярослава Федорів

ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИХ ТА ЗМІСТОВНИХ ФОРМ ВИСЛОВЛЮВАНЬ-НЕВДОВОЛЕНЬ

Висловлювання-невдоволення, будучи вельми частотним лінгвістичним феноменом, актуалізуються людиною при необхідності дати вихід негативним емоціям. Найчастіше вони, зароджуючись у свідомості та мисленні мовця, становлять результат будь-якої негативної емоційної реакції на суперечності, що постають у його соціокультурному бутті [І].

Згідно з визначенням У.Шиблза [2, 28-29], емоція є частиною лінгвістичного контексту, яка знаходить своє відображення як у рисах поведінки, манерах, ставленні до оточуючих, виразі обличчя, так і в мовному вираженні, зокрема в інтонації. При цьому автор акцентує увагу [2, 107] на тому, що мова, у тому числі й інтонаційні засоби (дикція), частково служать для обмеження емоцій, які переживаються та описуються.

Виходячи з когнітивної теорії емоцій, К.Е.Ізард поділяє думку С.Шахтера [3, 17], згідно з якою емоція є спільною функцією фізіологічне збуджуючої ситуації, її оцінки та ставлення суб'єкта до цієї ситуації.

Як бачимо, навіть за такими стислими означеннями стоїть той факт, що природа актуалізації висловлювань-невдоволень має певний комплекс чинників, які її обумовлюють:

емоційний стан мовця, ставлення його до певної ситуації, соціокультурний рівень його буття, гострота суперечності, яку він переживає, ступінь його фізіологічного збудження тощо. У зв'язку з цим, природно мусить сприйматися також наявність широкого кола лінгвістичних та паралінгвістичних засобів, що має у своєму розпорядженні мовець, який здатен віддзеркалювати за допомогою висловлювань-невдоволень вплив будь-якого з наведених чинників.

Цілком зрозуміло, що розгляд системи взаємодії зазначених чинників та засобів на практиці дослідження мови є завданням вельми складним. Тому, абстрагуючись певною мірою від комплексу чинників, які обумовлюють ту чи іншу конкретну форму актуалізації висловлювань-невдоволень (тобто, використовуючи інформацію про чинники як допоміжну при описі явища, що вивчається), ми вважаємо за доцільне більш детально розглянути особливості вживання комплексу лінгвістичних засобів актуалізації різних функціонально-семантичних і змістовних форм висловлювань-невдоволень.

Інтонація відіграє, як відомо, найважливішу роль у системі згаданих засобів. Досить широкі результати досліджень емоційного мовлення у теоретичній та прикладній лінгвістиці [4-Ю], а також у суміжних з нею дисциплінах [2; 3; 11-13] підтверджують, що просодичним засобам реалізації висловлювань належить провідна роль у передачі індивідами емоційно-модальних значень.

Проте, інтонаційна організація висловлювань-невдоволень, будучи комплексним інструментарієм процесів їхньої усної реалізації, варіативне зумовлена сукупністю психо-фізіологічних чинників, механізм взаємодії яких трактується рядом дослідників по-різному.

Так, у XVIII сторіччі британські філософи Д.Юм в "Есе про мораль і політику" та А.Сміт в "Теорії Моральних Почуттів" [14], формулюючи подібні суб'єктивні етичні системи, ідентифікували добро з тим, що викликало почуття задоволення, а зло — з тим, що викликало болісні почуття. У своїй праці "Спостереження за людиною, її будовою, обов'язками та очікуваннями" Д.Хартлі [15] на основі теорії асоціації доводив, що розвинені, або зрілі емоції— продукти об'єднання елементарних почуттів, які вступають у нові зв'язки і породжують складні емоції. Іншими словами, тут простежуються два моменти: по-перше, емоції або почуття класифікуються авторами на позитивні (добро) та негативні (зло); по-друге, емоції розглядаються ними як результат взаємодії елементарних почуттів.

На відміну від них, К.Е.Ізард [3, 19-20] стверджує, що такі емоції, як гнів, страх чи сором, не можуть бути беззастережно (однозначно) віднесені до категорії негативних, або пога-

них. Гнів іноді прямо співвідноситься з пристосувальною поведінкою і ще частіше - із захистом та ствердженням особистісної цілісності. Страх також пов'язаний з виживанням і, поряд із соромом, сприяє регуляції руйнівної агресивності та ствердженню соціального порядку.

Розглядаючи емоційний зміст мовлення, Е.А.Бризгунова [16, 12] зазначає, що він може бути нейтральним, активним, пасивним, неспокійним, радісним, гнівним і т. ін. У свою чергу, Л.С.Школьник [17, 12] вважає, що емоційна реакція мовця на попереднє висловлювання, дію, об'єкт тощо, може виражатись аналогічним почуттям в активній чи пасивній формі, а вираження або розпізнавання емоцій може розглядатися як специфічний рівень комунікації.

Вищезгаданих та інших наявних у лінгвістичній літературі розбіжностей у трактуванні механізмів взаємодії емоцій, почуттів та емоційного змісту мовлення, а також відмінностей між фрагментами їх вербальної класифікації цілком достатньо для того, щоб ми відчули необхідність використання більш однозначних відношень між термінами, що використовуються.

Тому в обсязі цієї праці ми будемо виходити з наступних загальновідомих положень. По-перше, під емоцією ми будемо розуміти суб'єктивні реакції людини на вплив внутрішніх і зовнішніх подразників, що проявляються у вигляді задоволення або незадоволення, тобто, матимемо на увазі їх укрупнену диференціацію на позитивні та негативні. По-друге, під почуттями ми будемо розуміти вищий продукт розвитку емоцій індивіда, що виникає в онтогенезі як результат узагальнення конкретних ситуативних емоцій. При цьому почуттями будемо називати особливий вигляд емоційних переживань, що носять чітко виражений предметний і культурно-історичний, тобто соціальне значущий характер. По-третє, ми будемо визнавати, що почуття як стійке емоційне ставлення до об'єкту може не збігатися в конкретній ситуації з емоційною реакцією на нього. При цьому під об'єктом у його широкому розумінні ми будемо розуміти будь-які предмети, явища чи процеси, у тому числі й розумові, реального світу.

Такий підхід дасть нам змогу вважати, що мовець середнього соціокультурного рівня [18] здатен за допомогою конкретних соціальне апробованих почуттів висловлювати у мовленні всі різновиди та відтінки емоцій, які він переживає. Зазначимо тут, що викладена під таким кутом зору логіка взаємозв'язку почуттів та емоцій необхідна для однозначного структурування нашого подальшого викладу.

Зважаючи на викладене, систематизуємо функціонально-семантичні форми висловлювань-невдоволень, що виражають різні почуття. Для цього розглянемо передусім зв'язок прагматичного аспекту з переживаннями та інтенціями мовця у процесі актуалізації висловлювань-невдоволень як одного з різновидів емоційних висловлювань. Як відомо, у людині все залежить від емоцій, які складають мотиваційну основу її діяльності [3, 208], і, отже, вони не можуть не відображатися у мові. Індивід, вступаючи у різні стосунки з людьми, предметами і явищами навколишньої дійсності, може відчувати різні емоції. Специфіка емоцій полягає у тому, що вони, згідно з твердженням В.І.Шаховського [19, 7], є об'єктом відображення у мові й інструментом відображення самих себе та інших об'єктів дійсності, і невіддільні від суб'єкта, який відображає. Тому емоційно-оцінювальний компонент висловлювання необхідно розглядати, на думку Г.У.Колшанського [20, 141], як складову частину відповідного висловлювання, незалежно від того, що є предметом комунікації — об'єкти чи їх безпосередня оцінка.

Розуміючи таким чином прагматичний аспект мовленнєвої комунікації, неважко простежити дві сторони аналізованих у цій праці висловлювань-невдоволень, що складають органічну єдність семантичного та емоційного змісту, який актуалізується мовцем з певною інтенцією. Прагнення знаходити оптимальний режим мовленнєвого спілкування під двостороннім впливом внутрішніх — психофізіологічних і цілепокладаючих — чинників з одного боку, і зовнішніх по відношенню до мислення індивіда чинників як належних (продиктованих суспільством) соціокультурних норм вибору функціонально-семантичних форм висловлювання незадоволення, яке переживається, і складають, по суті, основну суперечність комунікації. Тому від ступеня успішності розв'язання означеної суперечності й залежить досягнута або ж — навпаки — не досягнута мовцем адекватність емоцій, які він переживає.

Є ще третя, не менш важлива сторона, що визначає механізми вибору мовцем конкретних мовленнєвих норм функціонально-комунікативного змісту висловлювань-

невдоволень. Це — здатність індивіда контролювати свої емоції у вельми широкому діапазоні: від стану афекту до рівня соціокультурної норми, що притаманна йому як особі.

Емоція звичайно виступає не як власна активність індивіда, а як дещо, що з ним трапилося. Афекти провокуються найчастіше там, де найслабша адаптація; при цьому розкривають і причину її слабкості, а саме, певний ступінь недосконалості та наявність більш низького рівня розвитку особистості. На цьому зниженому рівні, з його неконтрольованими або ледве контрольованими емоціями, індивід поводить себе якоюсь мірою як дикун, що не лише є пасивною жертвою своїх афектів, але й визначним чином не здатен до моральних суджень [21, 168]. " ; Тому, спираючись на викладене, відповідно до обгрунтованих у праці [22] соціокультурних рівнів (низький, нормальний і високий), ми вважаємо за раціональне класифікувати ступені контрольованості почуттів, що висловлюються у процесі комунікації, на практично неконтрольовані, слабо контрольовані та цілком контрольовані.

Окреслений (у межах "емоції — почуття — інтенції — ступінь контрольованості • почуттів — функціонально-комунікативний зміст — функціонально-семантичні форми") таким чином фрагмент поля вибору варіантів можливої актуалізації висловлювань-невдоволень зведений нами у табл. 1.

З таблиці видно, що з підвищенням ступеня контрольованості висловлюваних у процесі комунікації почуттів їх соціальне значущі види, що закріплюються у свідомості мовця як засоби вираження будь-яких конкретних емоцій, набувають меншої гостроти. При цьому, як зазначалося вище, у межах кожного конкретного рівня контрольованості почуттів, незалежно від функціонально-комунікативного змісту висловлювань-невдоволень, будь-яка їх функціонально-семантична форма може бути використана мовцем для реалізації будь-якої інтенції (спонукання суб'єкта до дії; стримування дій суб'єкта; оцінка явищ навколишньої дійсності; оцінка результатів спілкування).

Проте, функціонально-семантичні форми висловлювань-невдоволень, різні почуття, що використовуються для реалізації конкретно взятої інтенції, з підвищенням ступеня контрольованості виражених емоцій набувають вигляду, що максимально наближається до соціокультурної норми спілкування.

Для аналізу можливих ступенів контрольованості почуттів мовця залежно від його інтенції при актуалізації висловлювань-невдоволень розглянемо табл. 2. У її вертикальному заголовку вказані соціальне апробовані комунікативно-прагматичні змісти висловлювань-невдоволень, розташовані зверху вниз відповідно до зниження ступеня їх ілокутивної сили. Означені в таблиці характеристики ступенів контрольованості почуттів, що переживаються, дозволяють за допомогою виділення штрихуванням позначити відповідні найбільш частотні реалізації комунікативно-прагматичного змісту висловлювань-невдоволень.

Виділення полів штрихуванням дозволяє нам зробити такі висновки. По-перше, висловлювання-невдоволення з комунікативно-прагматичним змістом у діапазоні "заборона — звинувачення — аргументація — заперечення — критика — приниження — дорікання" використовуються в комунікації, умови якої можуть відповідати будь-якому ступеню контрольованості почуттів. По-друге, комунікативно-прагматичний ряд "прокльони — погроза — лайка — протест — благання — нападки — образа" практично не використовується мовцем, який переживає почуття, віднесені нами до цілком контрольованих.

По-третє, у ситуації практично неконтрольованих емоцій мовцем, як правило, не актуалізуються такі комунікативно-прагматичні змісти висловлювань-невдоволень, реалізації яких передує здійснення достатньо складних логічно-розумових актів (наприклад, "плітки — прохання — претензія — догана — заклинання — упереджена оцінка — скарга — несхвалення— засуджування — осуд — картання — нарікання — умовляння —• побоювання — повчання — переконування — застереження — натяк").

Розглянуті нами особливості актуалізації функціонально-семантичних та змістовних форм висловлювань-невдоволень можуть бути використані як методологічна основа для подальшого більш широкого дослідження їх інтонаційної організації, так і в ролі вихідних передумов для структурування навчальних і методичних матеріалів з програми оволодіння навичками норми вимови висловлювань-невдоволень в англійському мовленні.

Таблиця 1

Функціонально-семантичні форми висловлювань-невдоволень, що виражають різні почуття

Ступінь контрольваності		Функціональо-комунікативний міст висловлювань-невдоволень залежно від інтенції мовця			

Таблиц 2

Можливі ступені контрольованості почуттів мовця залежно від його інтенції при актуалізації висловлювань-невдоволень

Комунікативно-прагматичний Зміст висловлювань-невдоволень	Ступінь контрольованості почуттів		
	1.Практично неконтрольовані	2. Слабо контрольовані	3.Цілком неконтрольовані
Прокльони			
Погроза			
Лайка			
Протест			
Благання			
Нападки			
Образа			
Заборона			
Звинувачення			
Аргументація			
Заперечення			
Критика			
Приниження			
Дорікання			
Плітки			
Прохання			
Притензія			
Догана			
Заклинання			
Упереджена оцінка			
Скарга			
Несхвалення			
Засуджування			
Осуд			
Картання			
Нарікання			
Умовляння			
Побоювання			
Повчання			
Переконування			
Застереження			
Натяк			

ЛІТЕРАТУРА

1.Fedoriv Ya. Mechanisms of Discontent Utterances Actualization and Perception // lATEFL-Ukraine Newsletter №11.— Kyiv: lATEFL-Ukraine, 1997. — Pp. 23-24.

2.Shibles W. Emotion. The Method of Philosophical Therapy. — White water, Wisconsin: Language, 1974.— 492p.

3.Изард Е.К. Змоции человека. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. — 439 с.

4.Борисова Л.В. Из опьта анализа просодических средств выражения субьективной модальности // Лингвистическая интерпретация результатов зкеперйлментально-фонетических исследований реченого текста. Тезиси докладов республиканского симпозиума (23-24 декабря 1977). / Минск. гос. пед. ин-т иностр. яз. — Минск, 1977. — С. 29-32.

5.Борисова А.А. Восприятие змоционального состояния человека по интонационному рисунку речи// Вопросьі психологии. — 1989. — № 1. — С. 25-34.

6.Дубовский Ю.А. Вопросьі просодии устного текста. — Минск: МГПИИЯ, 1975 — 294 с.

7.Дубовский Ю.А. Анализ интонации устного текста й его составляющих. — Минск: Вьішзйшая школа, 1978—137с.

8.Кантер Л.А. Зкспериментально — фонетическое исследование интонационной структури английских речевьіх единиц, вьіражающих положительньїе змоции (группа радости) Автореф... канд. филол. наук. — М, 1973. — 21с.

9-Кантер Л.А. Системний анализ речевой интонации. — М.: Высшая школа, 1988. — 128с.

10.Нушикян ЗА. Типология интонации змоциональной речи — Киев — Одесса: Высшая школа, 1986.—160с.
II.Додонов.Б.И. Змоция как ценность.—М.:Изд.—во попит, лит—ры, 1978.—272с.
12.Кулиш Л.Ю. Психолингвистические аспекты восприятия устной иноязычной речи (Зависимость восприятия от речевых характеристик говорящего). - К.: Изд-во при Киевск. гос. ун-те изд-кого объединения "Высша школа", 1982.— 208с.
13.Arnold J. Work Psychology: Understanding Human Behaviour in the Workplace. — London: Longman, 1991. — 329p.
14."Ethics," *Microsoft® EncartaSi 97 Encyclopedia.* © 1993-1996 Microsoft Corporation. All rights reserved.
15."Hartley, David," *Microsoft® Encorta® 97 Encyclopedia.* © 1993-1996 Microsoft Corporation. All rights reserved.
Iб.Брызгунова Е.А. Змоционально — стилистические различия русской звучащей речи. — М.: s Изд— во Московского университета, 1984 — 117с.
17.Школьник Л.С. Воздействие на змоции й воздействие змоциями в процессе коммуникации // Змоциональное воздействие массовой коммуникации. Пед. проблеми. — М.: Пед. общество. Центральний совет, 1978. С. 12-18.
18.Федорів Я. Комплексний підхід до дослідження соціокультурних та лінгвістичних аспектів актуалізації висловлювань-невдоволень // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: мовознавство. — Тернопіль, 1998. — С. 96—102.
19.Шаховский. В.И. Категоризация змоций в лексико-синтаксической системе языка. — Воронеж.: Изд-во ВГУ, 1987. — 192 с.
20-Колшанский Г.В. О соотношении субьективних й об-ьективных факторов в языке. — М.: Наука, 1975.—231с.
21.Юнг К.Г. Избранное /Пер. с нем. Е.Б.Глушак, Г.А.Бутузов й др.; Отв. ред С.Х,Удовик. — Мн: 000 "Попурри", 1998. — 448 с.
22-Fedoriv Ya. The Treatment of Sociocultural Aspects of Discontent Statements Prosody // IATEFL-Ukraine Newsletter №12 . — Kyiv: lATEFL-Ukrame, 1998. — P. 30-32. .

0/ha Valihura

THE ROLE OF INTONATIONAL PHRASING IN THE SENSE DECODING OF THE MESSAGE IN A BILINGUAL'S SPEECH

The research in the sphere of cognitive linguistics prove the fact that any language as means of communication can be properly analysed only with references to the general principles of human speech behaviour [1; 2].

As the aim of this paper is to examine sense segmentation devices as language orientation means and their role in the process of speech decoding we must emphasize the direct relationship between the phenomenon of intonational phrasing (i.e. division of the utterance stretch into phonosyntagms, phrases and more lengthy speech units) and human speaking activity, treating the former as inseparable from speech production and comprehension process.

It should be noted in this connection that this view is based on the works of Academician L.V. Scherba who defined minimal intonational phrasing unit - phonosyntagm as a phonetic unit conveying a semantic whole in the speaking-thinking process. Recent linguistic studies provide further evidence for the general idea of intonational phrasing relationship with speech activity [3; 4].

Problems concerned with sense segmentation devices can't be solved without investigating the general principles of processing and verbalization of conceptual information as they carried out by the speaker.

One of the most widely-known theories concerning the general rules governing speech behaviour belongs to the American linguist H.P.Grice [51. He put forward the idea that speech communication is based on the Cooperative Principle, which implies that participants of the communicative process interested in its successful realization, perform cooperative efforts to achieve understanding at minimal conceptual and linguistic expense. In accordance with the Cooperative Principle the act of verbalization must be oriented towards the recipient in advance. In the process of